Developing the Medicinal Plant Value Chain in Lorestan Province: From Natural Resource Conservation to Processing Industries and Export: A policy brief

***Mirzania F*[1, 2*], *Behzadifar M* [3]**

1. Razi Herbal Medicines Research Center, Lorestan University of Medical Sciences, Khorramabad, Iran
2. Department of Pharmacognosy, Faculty of Pharmacy, Lorestan University of Medical Sciences, Khorramabad, Iran
3. Social Determinants of Health Research Center, Lorestan University of Medical Sciences, Khorramabad, Iran

Received: *2025/9/29* Accepted: *2025/10/16*

Abstract

Background: Owing to its extraordinary biodiversity and distinct climate conditions, Lorestan is one of the most important habitats of medicinal plants in Iran. Up to the present, more than 1700 species of plants have been recorded in the province. It is worth noting, however, that the weak protection of natural habitats and the lack of sustained commercial sustainable policies, combined with the absence of modern industries for processing and packaging, developed marketing strategies, and targeted exporting, have all largely contributed to Lorestan province's underwhelming contribution to the national and international markets for medicinal plants. This policy brief under review considers the value chain of medicinal plants in Lorestan-from sustainable growing and conservation, to processing, branding, and export-as the most important avenue for fostering sustainable work opportunities, foreign revenue, resource conservation, and improving the province's image. Not only should all these goals be achieved, however, but the province's policymakers should take the lead using a targeted and collaborative strategy that balances investment in processing industries, farmer support, and regional branding and marketing. Only then, will Lorestan's position as a leading center for medicinal plants in Iran and beyond be realized.

Keywords: Medicinal plants, Lorestan Province, Export, Natural resource conservation, Economy, Policy brief.

Citation: Mirzania F, Behzadifar M. Developing the Medicinal Plant Value Chain in Lorestan Province: From Natural Resource Conservation to Processing Industries and Export: A policy brief. Yafte. (Special Policy Brief) :51-63.

***Correspondence Address: Razi Herbal Medicines Research Center, Lorestan University of Medical Sciences, Khorramabad.**
Email: Forooghmirzania@gmail.com

توسعه زنجیره ارزش گیاهان دارویی در استان لرستان: از حفاظت منابع طبیعی تا صنایع فرآوری و صادرات: یک خلاصه سیاستی

فروغ میرزانیا[۱و۲*]، مسعود بهزادی فر[۳]

۱- مرکز تحقیقات داروهای گیاهی رازی، دانشگاه علوم پزشکی لرستان، خرم آباد، ایران

۲- گروه فارماکوگنوزی، دانشکده ی داروسازی، دانشگاه علوم پزشکی لرستان، خرم آباد، ایران

۳- مرکز تحقیقات عوامل اجتماعی موثر بر سلامت، دانشگاه علوم پزشکی لرستان، خرم آباد، ایران

یافته / ویژه نامه خلاصه سیاستی / پاییز ۱۴۰۴

چکیده

دریافت مقاله: ۱۴۰۴/۷/۱۴ پذیرش مقاله: ۱۴۰۴/۷/۲۱۴

مقدمه: استان لرستان با برخورداری از شرایط اقلیمی و آب و هوایی ویژه و خاص و تنوع زیستی غنی، یکی از مهم‌ترین رویشگاه‌های گیاهان دارویی در کشور ایران به شمار می‌رود. تاکنون بیش از ۱۷۰۰ گونه گیاهی در این استان شناسایی شده است. با وجود چنین پتانسیل ارزشمندی، ضعف در حفاظت از رویشگاه‌های طبیعی، محدود بودن کشت پایدار در مقیاس تجاری، فقدان صنایع فرآوری و بسته‌بندی مدرن و کمبود بازاریابی و صادرات هدفمند موجب شده سهم واقعی این استان از بازار ملی و جهانی گیاهان دارویی بسیار اندک باشد. این خلاصه سیاستی تأکید می‌کند که توسعه زنجیره ارزش گیاهان دارویی در لرستان، از حفاظت و کشت پایدار تا فرآوری، برندینگ و صادرات، بهترین مداخله برای ایجاد اشتغال پایدار، افزایش درآمد ارزی، حفظ منابع طبیعی و ارتقای جایگاه استان است. سیاست‌گذاران باید با اتخاذ رویکردی جامع و هماهنگ، سرمایه‌گذاری در صنایع فرآوری، حمایت از کشاورزان و ایجاد برند منطقه‌ای را در اولویت قرار دهند تا لرستان به قطب گیاهان دارویی کشور و منطقه تبدیل گردد.

واژه‌های کلیدی: گیاهان دارویی، استان لرستان، صادرات، حفظ منابع طبیعی، اقتصاد، خلاصه ی سیاستی.

***آدرس مکاتبه: خرم‌آباد، دانشگاه علوم پزشکی لرستان، مرکز تحقیقات داروهای گیاهی رازی.**

پست الکترونیک: Forooghmirzania@gmail.com

مقدمه

ارزش تجارت جهانی گیاهان دارویی هم اکنون سالانه صد میلیارد دلار است. برآورد می شود که در سال ۲۰۵۰ میلادی این رقم به پنج تریلیون دلار خواهد رسید (۱). کشور ایران به دلیل موقعیت ویژه ژیوپلتیکی و با داشتن خصوصیات اکولوژیکی و اقلیمی متنوع و نیز چهار فصل بودن این توانایی را داراست که در آینده یکی از کشورهای کم نظیر در تولید گیاهان دارویی باشد. ایران جزو معدود کشورهایی است که از ۱۳ اقلیم موجود در جهان ۱۱ اقلیم را به خود اختصاص داده است (۲). حدود ۳۰۰ روز آفتابی و ۸۰۰۰ گونه ی گیاهی که معادل ۲ برابر فلور کل اروپا است از دیگر ویژگی های ایران می باشد، بنابراین با وجود اینکه در زمینه ی توسعه ی صنعت گیاهان دارویی و صنایع تبدیلی مرتبط با آن در ابتدای راه هستیم، اما این امکان وجود دارد که با برنامه ریزی صحیح، بخش قابل توجهی از بازارهای جهانی را به خود اختصاص دهیم (۳). گیاهان دارویی تاثیر بسزا و موثری در اقتصاد کشور ایران دارند. از سوی دیگر استان لرستان با وجود موقعیت خاص جغرافیایی پتانسیل بسیار خوبی در زمینه کشت، سرمایه گذاری و تجارت این نوع گیاهان دارد. لرستان با موقعیت جغرافیایی ویژه و منحصر به‌فرد خود در زاگرس مرکزی، به دلیل تنوع اقلیمی، شرایط کوهستانی، بارش سالانه نسبتاً بالا (۵۵۰ تا ۶۰۰ میلی‌متر) و منابع آبی کافی (سومین استان پرآب کشور)، یکی از مهم‌ترین رویشگاه‌های طبیعی و کهن کشور ایران به شمار می آید. تنوع ارتفاعی از ۳۵۰ متر در جنوب استان گرفته تا بیش از ۴۰۵۰ متر در ارتفاعات اشترانکوه، اکوسیستم‌های متنوع و گوناگونی را پدید آورده است که بستر بسیار مناسبی برای رشد و تکثیر گونه‌های مختلف گیاهان دارویی را فراهم آورده است (۴). گزارشات نشان می دهند که تاکنون بیش از ۱۷۰۰ گونه گیاهی خودرو در لرستان شناسایی شده که حدود ۳۶۰ گونه آن دارای خواص دارویی و درمانی هستند (۵). این ظرفیت خدادادی، لرستان را در شمار مناطق ویژه و ممتاز ایران در حوزه ی گیاهان دارویی قرار داده و امکان بالفعل‌سازی آن می‌تواند پیامدهای اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی شگرفی به همراه داشته باشد. حدود ۲۰ درصد از جنگل‌های رشته کوه های زاگرس در لرستان قرار دارند. دامنه‌های زاگرس غالباً از جنگل‌های بلوط پوشیده شده است. گونه‌های وحشی و جنگلی پسته، بادام، ارس، زالزالک، ارژن، زیتون، نارون، گردو، زبان گنجشک، ارغوان، کیکم، میوه‌های جنگلی مانند گلابی وحشی، آلبالو و گیلاس جنگلی وجود دارد. اکثر جنگل‌های استان لرستان در کوه‌های هشتاد پهلو، سفیدکوه، نورآباد، الشتر، کوه‌های بلوران، چنگری، فاوه، شاه‌نشین، کوه تخت (اطراف زاغه)، زز و ماهرو (اطراف الیگودرز) پراکنده هستند (۶).

با وجود همه ی این ظرفیت‌ها، بهره‌برداری و استفاده ی بهینه از گیاهان دارویی استان لرستان تاکنون با مشکلات متعدد و بیشماری مواجه بوده است. نخست، بخش عمده ای از برداشت‌ها از رویشگاه‌های خودروو جمعیت های وحشی گونه ها انجام می شود که عمدتاً بدون مدیریت علمی و پایدار است. این اتفاق علاوه بر تهدید جدی برای بقای گونه‌های دارویی ارزشمند، باعث فرسایش خاک، کاهش تنوع زیستی و تخریب پوشش گیاهی مراتع و جنگل ها می‌شود. بسیاری از گونه‌های گیاهان دارویی شاخص استان لرستان مانند مرزه خوزستانی، آنشک، موسیر و کتیرا تحت فشار شدید و بی رویه ی بهره‌برداری قرار داشته و در معرض خطر کاهش جمعیت طبیعی و انقراض هستند (۷). دوم اینکه، فرآوری گونه های گیاهان دارویی در استان لرستان بسیار محدود و پراکنده است؛ بیشتر محصولات به صورت خام و بدون فراوری یا در نهایتا حد خشک‌شده به بازار عرضه می‌شوند و ارزش افزوده واقعی نصیب بهره‌برداران نمی‌گردد. نبود یا کمبود صنایع مدرن و پیشرفته برای استخراج اسانس‌ها، تولید عصاره‌ها و بسته‌بندی تجاری، یکی از بزرگ‌ترین خلأهای زنجیره ارزش

گیاهان دارویی استان لرستان است. از منظر اقتصادی نیز فرصت‌های گوناگونی تابحال مغفول مانده‌اند. برآوردها نشان می‌دهد که کشور ایران سالانه در حدود ۱۸۰ میلیون دلار گیاهان دارویی وارد می‌کند، در حالی‌که استان لرستان می‌تواند با توسعه کشت و فرآوری گونه های دارویی، سهم مهمی در کاهش این وابستگی ایفا کند (۸). بعلاوه، با توجه به تقاضای رو به رشد جهانی برای محصولات طبیعی، گیاهی و ارگانیک، لرستان این توانایی را دارد که به یکی از مراکز مهم ایران در زمینه صادرات گیاهان دارویی و فرآورده‌های مرتبط تبدیل شود. با این حال، ضعف در زیرساخت‌های بازاریابی، نبود برند منطقه‌ای معتبر، فقدان استانداردسازی محصولات و نبود ارتباط مؤثر با شبکه‌های صادراتی، باعث شده است که گیاهان دارویی استان لرستان جایگاه واقعی و درست خود را در بازارهای ملی و بین‌المللی از دست بدهند. از بُعد اجتماعی نیز ظرفیت های گیاهان دارویی استان لرستان می‌تواند به‌طور مستقیم بر اشتغال پایدار به‌ویژه در مناطق روستایی تاثیر داشته باشد. با توجه به نرخ بالای بیکاری در این استان، توسعه زنجیره ارزش گیاهان دارویی می‌تواند پتانسیلی برای کارآفرینی، بهبود معیشت خانوارهای روستایی و جلوگیری از مهاجرت بی‌رویه به شهرها، به ویژه مهاجرت به تهران، ایجاد کند. زنان روستایی نیز با شرکت و همکاری در کشت، جمع‌آوری، فرآوری و صنایع دستی وابسته به گیاهان دارویی، می‌توانند سهم بیشتری در اقتصاد خانواده ها ی روستایی و جامعه داشته باشند (۹). با این وجود، فعالیت در حیطه ی گیاهان دارویی به تجهیزات پیچیده و سرمایه‌گذاری سنگینی نیاز ندارد و این امر ورود فعالان محلی و سرمایه گذاران بخش خصوصی را تسهیل می‌کند. از منظر زیست‌محیطی نیز کشت و توسعه ی گیاهان دارویی می‌تواند به کاهش فشار بر مراتع طبیعی و جنگل‌های استان لرستان کمک شایانی کند. در شرایطی که بهره‌برداری و برداشت غیرمجاز و تغییرات اقلیمی تهدیدی جدی برای منابع طبیعی به‌شمار می‌روند، جایگزینی برداشت‌های بی‌رویه با کشت کنترل‌شده و پایدار، می‌تواند تاثیر مهمی در حفاظت از تنوع زیستی گونه های گیاهان دارویی استان لرستان ایفا نماید. همچنین ترویج کشت گونه‌های دارویی متناسب با شرایط اقلیمی و آب و هوایی منطقه، هم به حفظ منابع آب و خاک کمک خواهد کرد و هم مسیر توسعه پایدار را هموارتر می‌سازد. با وجود این ظرفیت‌ها، وضعیت کنونی نشان‌دهنده چالش‌های جدی و مهمی است. برداشت بی‌رویه از جمعیت گیاهان خودرو، نبود برنامه مدون برای حفاظت و کشت پایدار، کمبود صنایع فرآوری مدرن و ضعف در بازاریابی داخلی و خارجی، سبب شده است که سهم استان لرستان از بازار ملی و جهانی گیاهان دارویی بسیار کم باشد. بیشتر محصولات به صورت خام یا نیمه‌فرآوری‌شده عرضه می‌شوند و ارزش افزوده واقعی نصیب استان نمی‌شود. این موضوع برای سیاست‌گذاران از آن جهت اهمیت دارد که توسعه زنجیره ارزش گیاهان دارویی در لرستان می‌تواند به تحقق چند هدف ملی و استانی کمک کند. ایجاد اشتغال پایدار به‌ویژه در مناطق روستایی، کاهش وابستگی به واردات گیاهان دارویی، حفاظت از منابع طبیعی و تنوع زیستی، و ارتقای جایگاه ایران در بازارهای بین‌المللی .به همین دلیل، اتخاذ سیاست‌های حمایتی و راهبردی در این حوزه ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است (۱۰). در مجموع، عدم اقدام سیاستی هماهنگ در این حوزه، سبب می‌شود که استان لرستان نه‌تنها فرصت‌های اقتصادی و صادراتی خود را از دست بدهد، بلکه با خطر نابودی بخشی از مهم‌ترین ذخایر گیاهی و دارویی کشور نیز روبه‌رو گردد. بنابراین، ضرورت دارد که سیاست‌گذاران ملی و استانی با اتخاذ رویکردی جامع و یکپارچه، توسعه زنجیره ارزش گیاهان دارویی را به‌عنوان یک اولویت راهبردی در دستور کار قرار دهند. این امر باید شامل حفاظت و احیای رویشگاه‌ها، توسعه کشت تجاری، ایجاد صنایع فرآوری مدرن، استانداردسازی و برندینگ، و گسترش صادرات هدفمند باشد. تنها در این

صورت است که استان لرستان می‌تواند به جایگاه واقعی خود به‌عنوان یکی از قطب‌های اصلی گیاهان دارویی کشور و حتی منطقه دست یابد.

تحلیل وضعیت موجود

با وجود ظرفیت‌های طبیعی و تنوع بالای گونه‌های گیاهی در لرستان، زنجیره ارزش گیاهان دارویی در این استان به‌طور کامل شکل نگرفته است. بیشتر بهره‌برداری‌ها همچنان به‌صورت سنتی و از رویشگاه‌های خودرو در استان انجام می‌شود و محصولات غالباً بدون فرآوری کافی به بازار عرضه می‌گردند (۱۱). این وضعیت سبب شده که ارزش افزوده اصلی نصیب واسطه‌ها و صنایع بیرون از استان شود و سهم واقعی کشاورزان، بهره‌برداران محلی و اقتصاد استان بسیار محدود باقی بماند. ضعف در ایجاد صنایع فرآوری مدرن، بسته‌بندی استاندارد و برندینگ منطقه‌ای از مهم‌ترین نقاط ضعف کنونی به شمار می‌روند و مانع اصلی حضور لرستان در بازار ملی و بین‌المللی گیاهان دارویی محسوب می‌شوند (۱۲).

عمده گیاهان دارویی کاشته شده در استان لرستان شیرین بیان، مرزه ی خوزستانی، مرزه ی رشینگری، مورد، گل محمدی، زعفران، آرتیشو، گوار، نرگس، گل همیشه بهار، چای ترش، سرخارگل، رزماری، آنشک، زوفا، زیره، رازیانه، شوید، کاسنی، بادرنجبویه، بیدمشک، گشنیز، زیره، مرزه، کنجد، شاتره، شقایق، خاکشیر، ختمی، پنج انگشت، خار مریم، شنبلیه، علف هفت بند، ختمی، ترخون، مریم گلی، گل گاو زبان، به لیمو، زیتون، آویشن شیرازی، کدوکاغذی، بادام تلخ، باریجه، کرفس کوهی، زیره سبز، برنج، آویشن، بابونه، اسطوخودوس، کلزا، گل رز ایرانی، گلرنگ، موسیر، نعنا فلفلی، آویشن باغی، زرشک، سیاهدانه و جعفری هستند (۱۴و ۱۳). در میان گیاهان دارویی لرستان، گونه‌های شاخصی همچون شیرین‌بیان، موسیر، آویشن، بابونه، کتیرا، باریجه، بلوط، پونه اشترانکوهی، ریواس، بومادران و مریم‌گلی اهمیت ویژه‌ای دارند. افزون بر این، برخی گونه‌ها مانند مرزه خوزستانی و آنشک بومی و منحصر به منطقه لرستان بوده و از نظر دارویی و اقتصادی ارزش فوق‌العاده‌ای دارند. برای مثال، مرزه خوزستانی علاوه بر استفاده دارویی می‌تواند در تولید گوشت مرغ بدون آنتی‌بیوتیک و در پیشگیری از اختلالات متابولیک نقش داشته باشد (۱۵). در سال‌های اخیر همچنین کشت زراعی گونه‌هایی مانند زعفران، گل محمدی، به‌لیمو، نعناع فلفلی، اسطوخودوس و رزماری در استان گسترش یافته و شهرستان‌های متعددی از جمله خرم‌آباد، دلفان، الیگودرز، بروجرد، دورود و کوهدشت به کانون‌های مهم تولید گیاهان دارویی تبدیل شده‌اند. با وجود این ظرفیت‌ها، بررسی‌ها و گزارشات نشان می‌دهد که زنجیره ارزش گیاهان دارویی در لرستان هنوز به‌طور کامل شکل نگرفته است. بخش بزرگی از بهره‌برداری همچنان به صورت سنتی انجام می‌شود که پیامد آن تخریب مراتع، فرسایش خاک و کاهش تنوع زیستی است (۱۶). صنایع فرآوری مدرن برای استخراج اسانس‌ها، تولید عصاره‌ها ، عرقیات بهداشتی و دمنوش‌های بسته‌بندی‌شده در استان توسعه نیافته‌اند و همین ضعف سبب شده ارزش افزوده اصلی نصیب واسطه‌ها و صنایع خارج از استان گردد. از سوی دیگر، استان فاقد یک برند معتبر منطقه‌ای است و در زمینه بازاریابی داخلی و بین‌المللی عملکرد ضعیفی داشته است. این در حالی است که ایران سالانه حدود ۱۸۰ میلیون دلار گیاهان دارویی وارد می‌کند و لرستان می‌تواند سهم قابل توجهی در کاهش این وابستگی و حتی توسعه صادرات ایفا کند.

وضعیت کنونی نتیجه تأثیر مجموعه‌ای از عوامل اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و قانونی است .از منظر اجتماعی، نرخ بالای بیکاری در استان به‌ویژه در مناطق روستایی و میان زنان و جوانان، هم تهدید و هم فرصت محسوب می‌شود. توسعه کشت و فرآوری گیاهان دارویی می‌تواند اشتغال پایدار ایجاد کند و به توانمندسازی اقتصادی-اجتماعی این افراد بینجامد .از منظر اقتصادی، کمبود سرمایه‌گذاری در صنایع تبدیلی، نبود سیاست‌های

حمایتی مانند خرید تضمینی، محدود بودن تسهیلات مالی برای کشاورزان و ضعف زیرساخت‌های صادراتی، از جمله موانع اصلی هستنتد. از منظر فرهنگی، استان لرستان دارای سابقه طولانی در استفاده سنتی از گیاهان دارویی است و دانش بومی ارزشمندی در این زمینه وجود دارد، اما برداشت‌های غیرعلمی و سنتی بدون توجه به اصول پایداری، گاه منجر به کاهش کیفیت محصولات و تخریب منابع طبیعی این گیاهان دارویی ارزشمند می‌شود (۱۷). از منظر قانونی و نهادی، نبود سیاست جامع استانی، ضعف هماهنگی بین دستگاه‌های متولی، کمبود نظارت بر برداشت‌های غیرمجاز و عدم وجود قوانین حمایتی مؤثر، مانع جدی توسعه پایدار این بخش است.

این شرایط را می‌توان در قالب مدل زنجیره ارزش گیاهان دارویی بیان کرد. حلقه نخست این زنجیره حفاظت و احیای منابع طبیعی است؛ در مرحله بعد توسعه کشت پایدار و تجاری قرار دارد؛ سپس صنایع فرآوری شامل تولید اسانس‌ها، عصاره‌ها، عرقیات و دمنوش‌ها وجود دارد؛ بعد از آن استانداردسازی و بسته‌بندی محصولات اهمیت می‌یابد؛ در ادامه بازاریابی داخلی و خارجی قرار داشته؛ و در نهایت صادرات هدفمند به بازارهای بین‌المللی. ضعف یا فقدان هر کدام از این حلقه‌ها، ارزش افزوده کل زنجیره را کاهش می‌دهد. در لرستان، ضعف عمده در بخش صنایع فرآوری، استانداردسازی و بازاریابی باعث شده محصولات عمدتاً به صورت غیر فراوری شده فروخته شوند و سهم واقعی استان لرستان از بازار ملی و جهانی بسیار کم باشد. بنابراین، تحلیل وضعیت موجود نشان می‌دهد که لرستان با وجود ظرفیت‌های منحصربه‌فرد طبیعی و تنوع گیاهان دارویی ارزشمند، به دلیل برداشت‌های غیرعلمی، ضعف زیرساخت‌های فرآوری، کمبود سیاست‌های حمایتی و ضعف نهادی نتوانسته است جایگاه واقعی خود را در حوزه گیاهان دارویی بدست آورد. این در حالی است که توسعه زنجیره ارزش گیاهان دارویی نه‌تنها می‌تواند به ایجاد اشتغال پایدار، کاهش وابستگی به واردات و ارتقای جایگاه صادراتی کشور کمک کند، بلکه از منظر زیست‌محیطی نیز سبب کاهش فشار بر مراتع و رویشگاه های طبیعی، حفاظت از منابع و افزایش تنوع زیستی خواهد شد. اتخاذ سیاست‌های جامع و هماهنگ در سطح ملی و استانی، همراه با سرمایه‌گذاری در صنایع فرآوری و توسعه بازارهای داخلی و خارجی، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر برای بالفعل‌سازی این ظرفیت‌های نهفته در لرستان است.

گزینه های سیاستی

تمرکز بر حفاظت و احیای منابع طبیعی و رویشگاه‌های خودرو

استان لرستان دارای یکی از غنی‌ترین و مهمترین رویشگاه‌های طبیعی گیاهان دارویی در کشور ایران است و بسیاری از گونه‌های دارویی ارزشمند مانند موسیر، کتیرا، بابونه و مرزه خوزستانی به‌صورت جمعیت های خودرو و وحشی در این نقاط یافت می‌شوند. با این وجود، برداشت‌های بی‌رویه و غیر اصولی، چرای بیش از حد دام ها، تغییرات اقلیمی و خشکسالی وگرمایش زمین و تخریب زیستگاه‌ها، بقای بسیاری از این گونه‌های ارزشمند دارویی را تهدید می‌کند. حفاظت و احیای این رویشگاه‌ها می‌تواند به‌عنوان نخستین و مهمترین گام در توسعه زنجیره ارزش گیاهان دارویی مطرح شود. این سیاست شامل نظارت بر برداشت‌ها، اعمال محدودیت‌های قانونی، اجرای طرح‌های احیایی (مانند بذرپاشی و کاشت مجدد گونه‌های در معرض خطر) و آموزش بهره‌برداران محلی در زمینه برداشت اصولی است. اجرای این سیاست باعث می‌شود تنوع زیستی گونه های دارویی استان حفظ شود و گونه‌های بومی منحصر به فرد مانند آنشک و مرزه خوزستانی در معرض نابودی قرار نگیرند. از نظر زیست‌محیطی نیز حفاظت از رویشگاه‌ها به کاهش فرسایش خاک، حفظ پوشش گیاهی و پایداری منابع آبی کمک می‌کند. همچنین، احیای این منابع طبیعی می‌تواند در

بلندمدت پایه‌ای برای توسعه کشت تجاری و ایجاد صنایع فرآوری باشد. از معایب این گزینه می‌توان به محدود بودن منافع اقتصادی کوتاه‌مدت اشاره کرد، زیرا حفاظت به‌تنهایی منجر به درآمد فوری برای جوامع محلی نمی‌شود. علاوه بر این، اجرای آن نیازمند سرمایه‌گذاری در آموزش، پایش و نظارت است. مقاومت برخی بهره‌برداران سنتی که معیشت آن‌ها به برداشت‌های بی‌رویه وابسته است نیز می‌تواند مانعی در مسیر اجرای موفقیت‌آمیز این سیاست باشد.

توسعه کشت تجاری و زراعی گیاهان دارویی در استان

یکی از راهکارهای مهم برای کاهش فشار بر رویشگاه‌های طبیعی و افزایش تولید پایدار، توسعه کشت تجاری گیاهان دارویی است. استان لرستان با توجه به تنوع اقلیمی و منابع آبی خود، سومین استان پربارش کشور، ظرفیت بالایی برای کشت گونه‌های گیاهان دارویی دارد. در سال‌های اخیر کشت زعفران، گل محمدی، نعناع فلفلی و اسطوخودوس در استان آغاز شده است؛ با این حال، هنوز بخش بزرگی از ظرفیت‌ها بلااستفاده باقی مانده است (۱۸). گسترش کشت تجاری می‌تواند شامل انتخاب گونه‌های مهم پرمصرف و بازارپسند، آموزش کشاورزان، ارائه تسهیلات مالی، و حمایت از ایجاد مزارع الگویی باشد. توسعه کشت تجاری باعث ایجاد اشتغال پایدار به‌ویژه در مناطق روستایی می‌شود و فرصت توانمندسازی جوانان را فراهم می‌کند. این سیاست فشار بر منابع طبیعی را کاهش داده و امکان تولید محصولات باکیفیت و استاندارد را افزایش می‌دهد (۱۹). اجرای این سیاست نیازمند سرمایه‌گذاری اولیه بالا و حمایت مستمر دولتی است. در صورت نبود بازار تضمینی، کشاورزان با ریسک جدی در فروش محصولات مواجه خواهند شد. همچنین، اگر کشت به‌صورت یکنواخت و بدون توجه به تنوع ژنتیکی انجام گیرد، خطر کاهش تنوع زیستی و آسیب‌پذیری در برابر آفات و بیماری‌ها افزایش می‌یابد.

ایجاد و تقویت صنایع فرآوری و بسته‌بندی مدرن در استان

در حال حاضر یکی از بزرگ‌ترین ضعف‌های زنجیره ارزش گیاهان دارویی در لرستان، نبود صنایع فرآوری مدرن و مجهز است. بیشتر گیاهان دارویی استان به‌صورت خام یا خشک‌شده عرضه می‌شوند و ارزش افزوده اصلی در خارج از استان ایجاد می‌گردد. توسعه صنایع فرآوری شامل ایجاد واحدهای استخراج اسانس، تولید عصاره‌های استاندارد، عرقیات گیاهی، دم‌نوش‌های بسته‌بندی‌شده و حتی داروهای گیاهی می‌تواند این حلقه مفقوده را تکمیل کند. علاوه بر این، ایجاد واحدهای بسته‌بندی رقابتی و مجهز به استانداردهای ملی و بین‌المللی اهمیت ویژه‌ای دارد. مهم‌ترین مزیت این گزینه، افزایش ارزش افزوده محصولات گیاهان دارویی است.. در عین حال فراوری در زمینه گیاهان دارویی به دلیل اینکه نیازی به ماشین آلات و ابزار و وسایل گران قیمت ندارد و با توجه به زیرساخت های موجود در استان امکان توسعه با همکاری بخش خصوصی وجود دارد. با توجه به اینکه شرایط آب و هوایی استان مستعد کشت گیاهان دارویی است بنابراین سیاست گذاری کشت گیاهان دارویی در جهت کشت محصولات با خرید تضمینی از سوی کارخانجات فرآوری محصولات دارویی پیشنهاد می شود. فرآوری در داخل استان باعث می‌شود که منافع اقتصادی نصیب کشاورزان و کارآفرینان محلی شود. همچنین، امکان حضور در بازارهای ملی و بین‌المللی فراهم می‌شود و لرستان می‌تواند به‌عنوان یک برند معتبر در حوزه گیاهان دارویی شناخته شود. از نظر اشتغال نیز صنایع فرآوری ظرفیت بالایی برای ایجاد فرصت‌های کاری تخصصی و نیمه‌تخصصی دارد. اجرای این سیاست ها نیازمند سرمایه‌گذاری در فناوری و زیرساخت است و به آموزش نیروی انسانی متخصص نیاز دارد. همچنین، بازار این محصولات رقابتی است و بدون سیاست‌های حمایتی و مدیریت مناسب، ممکن است صنایع نوپا در برابر رقابت داخلی و خارجی آسیب‌پذیر باشند.

توسعه بازاریابی، برندینگ و صادرات هدفمند

یکی از مشکلات جدی گیاهان دارویی لرستان، ضعف در بازاریابی و صادرات است. بیشتر محصولات استان به‌صورت خام و بدون برند مشخص عرضه می‌شوند و جایگاهی در بازارهای بین‌المللی ندارند. نبود بسته‌های حمایتی و تسهیلات کم‌بهره برای صادرکنندگان را از دیگر مشکلات کشاورزی استان لرستان است. عدم زیرساخت‌ها و آموزش کشاورزان از عواملی است که باعث شده کشاورزان لرستانی از صادرات به اروپا و کشوری مانند روسیه کم بهره باشند. کشاورزان خرده‌پا اغلب در حد معیشت سالانه خود کشت می‌کنند و دلیل آن کوچک بودن قطعات زمین و پائین بودن سطح تولید آن هاست (۲۰). گرچه در سال‌های اخیر با معرفی انواع محصولات بهتر میزان تولید افزایش یافته است اما آنان به علت عدم سهولت دسترسی فوری به اعتبارات کشاورزی، تکنولوژی جدید و تسهیلات هنوز هم روی قطعه‌های کوچک زمین خود یا زمینی که از مالکان بزرگ اجاره کرده‌اند، فقط گذران زندگی می‌کنند. همچنین کشاورزی سنتی باعث شده که تولیدی همراه با ضایعات داشته باشیم برای همین باید روش‌های تولید را بر اساس معیارهای فنی انجام دهیم (۲۱). ایجاد برند منطقه‌ای با عنوانی مانند: Lorestan Medicinal Herbs و حضور فعال در نمایشگاه‌های داخلی و خارجی می‌تواند تصویر جدیدی از گیاهان دارویی لرستان در سطح ملی و جهانی ایجاد کند. علاوه بر این، همکاری با شرکت‌های بازرگانی، استفاده از تجارت الکترونیک و رعایت استانداردهای بین‌المللی می‌تواند مسیر صادرات را هموارتر سازد. این سیاست موجب افزایش درآمد ارزی، ارتقای جایگاه استان لرستان در بازار جهانی، و توسعه بازار برای محصولات داخلی می‌شود. همچنین کشاورزان و صنایع استان از طریق دسترسی به بازارهای جدید، انگیزه بیشتری برای بهبود کیفیت و افزایش تولید خواهند داشت. رقابت در بازارهای جهانی شدید است و ورود به این بازارها نیازمند رعایت استانداردهای سختگیرانه در حوزه کیفیت، ایمنی و بسته‌بندی است. ایجاد شبکه توزیع بین‌المللی و برند معتبر نیز نیازمند زمان، سرمایه‌گذاری و حمایت مستمر است.

مداخله های پیشنهادی

با توجه به بررسی‌های انجام‌شده، روشن است که هیچ‌یک از گزینه‌های سیاستی مطرح‌شده به‌تنهایی نمی‌تواند پاسخگوی چالش‌های موجود در حوزه ی گیاهان دارویی استان لرستان باشد. وضعیت کنونی به‌گونه‌ای است که هر حلقه از زنجیره ی ارزش وابسته به حلقه ی دیگر است و ضعف در هر بخش، کل فرآیند را تحت تأثیر قرار خواهد داد. بنابراین بهترین راهکار، اتخاذ یک رویکرد ترکیبی است که هم‌زمان حفاظت از منابع طبیعی، توسعه ی کشت پایدار، ایجاد صنایع فرآوری و ورود به بازارهای ملی و جهانی را شامل شود. چنین رویکردی می‌تواند نه‌تنها مشکلات موجود را برطرف سازد بلکه استان لرستان را به جایگاه واقعی خود در حوزه گیاهان دارویی برساند. در گام نخست، توجه به حفاظت و احیای رویشگاه‌های طبیعی و هم‌زمان توسعه کشت تجاری گونه‌های دارویی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. بهره‌برداری‌های بی‌رویه و تخریب زیستگاه‌ها طی سال‌های گذشته بسیاری از گونه‌های ارزشمند استان را تهدید کرده است و اگر روند کنونی ادامه یابد، امکان نابودی برخی گیاهان بومی و انحصاری لرستان وجود خواهد داشت (۲۲). بنابراین لازم است سیاست‌هایی برای مدیریت برداشت اصولی، آموزش بهره‌برداران محلی، اعمال محدودیت‌های قانونی و اجرای طرح‌های احیایی در دستور کار قرار گیرد. در کنار این اقدامات حفاظتی، توسعه ی کشت تجاری و زراعی گونه‌های دارویی می‌تواند تولید پایدار و قابل پیش‌بینی را تضمین کند و زمینه لازم برای تأمین مواد اولیه صنایع فرآوری را فراهم آورد. انتخاب گونه‌های پرمصرف و بازارپسند مانند زعفران، گل محمدی، نعناع فلفلی، اسطوخودوس و مرزه خوزستانی و حمایت از کشاورزان در قالب ارائه تسهیلات مالی و ایجاد مزارع الگویی، می‌تواند گام مؤثری در این مسیر باشد.

گام دوم در مداخله پیشنهادی، ایجاد و تقویت صنایع فرآوری و بسته‌بندی مدرن در استان لرستان است. بررسی‌ها نشان می‌دهد که مهم‌ترین حلقه ی مفقوده در زنجیره ی ارزش گیاهان دارویی استان لرستان، فقدان زیرساخت‌های فرآوری مجهز است. در شرایط کنونی اغلب محصولات به‌صورت خام یا خشک‌شده از استان خارج می‌شوند و ارزش افزوده ی اصلی نصیب سایر استان‌ها یا حتی کشورهای واردکننده می‌شود. توسعه ی واحدهای فرآوری پیشرفته شامل استخراج اسانس‌ها، تولید عصاره‌های استاندارد، تولید داروهای گیاهی و دمنوش‌های بسته‌بندی‌شده می‌تواند ارزش افزوده را به‌طور قابل توجهی افزایش دهد. بعلاوه، توجه به بسته‌بندی رقابتی و استاندارد، شرط اساسی برای حضور موفق و کارامد در بازارهای ملی و بین‌المللی است. سرمایه‌گذاری در این بخش علاوه بر افزایش درآمد، زمینه‌ساز اشتغال‌زایی گسترده به‌ویژه برای نیروهای تحصیل‌کرده خواهد بود و موقعیت لرستان را به‌عنوان یک قطب صنعتی در حوزه ی گیاهان دارویی تثبیت خواهد کرد.

گام سوم در این رویکرد، توسعه بازاریابی، برندینگ و صادرات هدفمند است. حتی در صورت تولید و فرآوری مناسب، بدون بازاریابی و دسترسی به بازارهای مطمئن، توسعه ی این بخش سودآور نخواهد بود. ایجاد یک برند منطقه‌ای معتبر و حضور فعال در نمایشگاه‌های داخلی و خارجی می‌تواند هویت جدیدی برای محصولات گیاهان دارویی استان ایجاد کند. همچنین همکاری با شرکت‌های بازرگانی، استفاده از ظرفیت تجارت الکترونیک و توجه به استانداردهای سخت‌گیرانه بین‌المللی، راه ورود به بازارهای جهانی را هموار خواهد ساخت. چنین اقداماتی ضمن افزایش درآمد ارزی استان، جایگاه لرستان را به‌عنوان یکی از قطب‌های ملی و منطقه‌ای در حوزه گیاهان دارویی تثبیت خواهد کرد (۲۳). انتخاب این ترکیب سیاستی به این دلیل است که تمرکز صرف بر یک بخش نمی‌تواند چالش‌های موجود را برطرف کند. حفاظت و کشت پایدار بدون صنایع فرآوری و بازار مناسب، ارزش افزوده ی محدودی خواهد داشت. صنایع فرآوری بدون تأمین پایدار مواد اولیه، با مشکل جدی مواجه خواهند شد و بازاریابی و صادرات بدون محصولات استاندارد و رقابتی نیز عملاً امکان‌پذیر نخواهد بود. بنابراین تنها با ترکیب این سه محور یعنی حفاظت و کشت پایدار، ایجاد صنایع فرآوری و توسعه بازاریابی و صادرات می‌توان زنجیره ارزش کاملی ایجاد کرد که هم منافع اقتصادی و اجتماعی به همراه داشته باشد و هم موجب حفاظت از محیط زیست و منابع طبیعی استان شود (۲۴). اجرای چنین مداخله‌ای مستلزم در نظر گرفتن ملاحظات اجرایی متعددی است. نخست آن‌که دولت باید نقش تسهیل‌گر و حامی را ایفا کرده و با ارائه ی تسهیلات مالی، سیاست‌های حمایتی مانند خرید تضمینی، وضع قوانین بازدارنده برای برداشت‌های غیرمجاز و ایجاد بسترهای صادراتی، مسیر را برای بخش خصوصی هموار سازد. در عین حال، بخش خصوصی باید به‌عنوان موتور اصلی توسعه وارد عمل شود و سرمایه‌گذاری در کشت، فرآوری و بازاریابی را بر عهده بگیرد. دوم آن‌که توانمندسازی جوامع محلی به‌ویژه زنان و جوانان روستایی باید در کانون توجه قرار گیرد، چراکه مشارکت آن‌ها می‌تواند موفقیت طرح‌ها را تضمین کند. سومین ملاحظه، توجه جدی به رعایت استانداردهای ملی و بین‌المللی در فرآوری، بسته‌بندی و صادرات است تا محصولات لرستان بتوانند با رقبای جهانی رقابت کنند. ایجاد زیرساخت‌های آزمایشگاهی، مراکز کنترل کیفیت و سیستم‌های نظارتی در این مسیر حایز اهمیت ویژه‌ای است. همچنین باید نظامی برای پایش مداوم و ارزیابی سیاست‌ها ایجاد شود تا نقاط ضعف و قوت مشخص شده و اصلاحات لازم در طول اجرا انجام گیرد. به طور کلی، مداخله پیشنهادی یک رویکرد جامع و چندبعدی است که با تلفیق اقدامات حفاظتی، تولیدی، صنعتی و تجاری، می‌تواند لرستان را به قطب

گیاهـان دارویـی کشـور و حتـی منطقـه تبـدیل کنـد. ایـن مداخله نه‌تنها ظرفیت اشتغال و درآمدزایی بالایی دارد، بلکه به حفاظت از تنوع زیستی و منابع طبیعی استان نیز کمـک می‌کند و در نهایت توسعه پایدار را برای لرستان بـه ارمغـان خواهد آورد.

پیام های کلیدی برای سیاست گذاران

۱. ایجـاد زنجیـره ارزش کامـل گیاهـان دارویـی از حفاظت و کشت پایدار تـا صـنایع فـرآوری و صـادرات بایـد به‌عنوان یک اولویت استانی در دستور کار قرار گیرد.

۲. سـرمایه‌گذاری فـوری در صـنایع فـرآوری و بسته‌بندی مدرن ضروری است تـا ارزش افـزوده محصـولات گیاهان دارویی در داخل استان باقی بماند.

۳. حمایـت مـالی و نهـادی از کشـاورزان و جوامـع محلی (تسـهیلات، آمـوزش، خریـد تضـمینی) بایـد بـه‌طور جدی اجرا شود تا تولید پایدار تضمین گردد.

۴. ایجاد برند منطقه‌ای و توسـعه صـادرات هدفمنـد لرستان را به قطب ملی و بین‌المللی گیاهان دارویـی تبـدیل خواهد کرد.

تشکر و قدردانی

بدینوسیله نویسـندگان از معاونـت تحقیقـات و فنـاوری دانشگاه علوم پزشکی لرستان قدردانی می کنند.

تعارض منافع

نویسندگان اعلام می دارند هیچگونـه تعـارض منـافعی در نگارش این پژوهش ندارند.

حمایت مالی

برای این پژوهش از هـیچ سـازمانی حمایـت مـالی دریافـت نگردیده است.

مشارکت نویسندگان

بررسی و طراحـی پـژوهش: فـروغ میرزانیـا، نوشـتن و ویرایش مقاله: فروغ میرزانیا، مسعود بهزادی فر

ملاحظات اخلاقی

در این پژوهش همه ی نکات اخلاقی رعایت شده است.

References

1. Pan SY, Litscher G, Gao SH, Zhou SF, Yu ZL, Chen HQ, Zhang SF, Tang MK, Sun JN, Ko KM. Historical perspective of traditional indigenous medical practices: the current renaissance and conservation of herbal resources. Evidence-Based Complementary and Alternative Medicine. 2014; 20 (1):525340-56. DOI: 10.1155/2014/525340
2. Vaghefi SA, Keykhai M, Jahanbakhshi F, Sheikholeslami J, Ahmadi A, Yang H, Abbaspour KC. The future of extreme climate in Iran. Scientific reports. 2019; 9(1):1464-73. DOI: 10.1038/s41598-018-38071-8
3. Sheidai M, Tabaripour R, Talebi SM, Noormohammadi Z, Koohdar F. Adulteration in medicinally important plant species of Ziziphora in Iran market: DNA barcoding approach. Industrial crops and products. 2019; 130: 627-33. DOI: 10.1016/j.indcrop.2019.01.025
4. Entezari M, Gholami M, Rahdanfar M, Shahzeidi SS. Assessment of natural tourism in the Lorestan Province. European Journal of Scientific Research. 2012; 73(3):322-30. DOI: 20.1001.1.25383930.1393.5.10.2.2
5. Mehrnia M. Floristic study of the Ghalaei-Kashkan region (Lorestan). Journal of Plant Biological Sciences. 2017 May 22; 9(1):21-44. DOI: 10.22108/ijpb.2017.21554
6. Delfan B, Bahmani M, Hassanzadazar H, Saki K, Rafieian-Kopaei M. Identification of medicinal plants affecting on headaches and migraines in Lorestan Province, West of Iran. Asian Pacific journal of tropical medicine. 2014; 7: 376-9. DOI: 10.1016/S1995-7645(14)60261-3
7. Baharvand-Ahmadi B, Bahmani M, Eftekhari Z, Jelodari M, Mirhoseini M. Overview of medicinal plants used for cardiovascular system disorders and diseases in ethnobotany of different areas in Iran. J HerbMed Pharmacol. 2016; 5(1):39-44. DOI: 10.1016/j.jarmap.2022.100400
8. Delfan B, Kazemeini H, Bahmani M. Identifying effective medicinal plants for cold in Lorestan province, West of Iran. Journal of evidence-based complementary & alternative medicine. 2015; 20(3):173-9. DOI: 10.1177/2156587214568458
9. Mehrnia M, Hosseini Z. Introduction of Medicinal Plants in the South of Lorestan Province. Future Natural Products. 2024; 9(2):76-81. DOI: 10.34172/fnp.162
10. Karim MH, Karbasi A, Mohamadzadeh SH. Marketing strategies and export of Iranian medicinal plants. Journal of Medicinal plants and By-products. 2020; 9(1):101-11. DOI: 10.22092/jmpb.2020.122080
11. Shariatzadeh M, Bijani M, Bahadori F. Sustainable development of Iran's medicinal plant exports to the global value chain: a strategic analysis. Frontiers in Sustainable Food Systems. 2025; 9: 1500168-76. DOI: 10.3389/fsufs.2025.1500168
12. Sajedipoor AA, Mashayekhi S. Investigation on supply and demand in

medicinal plants market (Case study: Hamedan, Markazi and Lorestan provinces). Iranian Journal of Medicinal and Aromatic Plants Research. 2015; 31(4):626-36. DOI: 10.22092/ijmapr.2015.102680

13. Mossiavand AM, Tarnian F, Rastegar A. Ethnobotanical survey of medicinal plants in Delfan County, Lorestan Province, Iran. Journal of Rangeland Science. 2025; 15(4):1-4. DOI: 10.57647/j.jrs.2025.1504.38
14. Delfan B, Bahmani M, Rafieian-Kopaei M, Delfan M, Saki K. A review study on ethnobotanical study of medicinal plants used in relief of toothache in Lorestan Province, Iran. Asian Pacific Journal of Tropical Disease. 2014; 4: 879-84. DOI: 10.1016/S2222-1808(14)60751-9
15. Souri H, Khatibjoo A, Taherpoor K, Hassan Abadi A, Fattahnia F, Askari M. Effect of Thymus vulgaris and Satureja khuzestanica Ethanolic Extracts on Broiler Chickens' Performance and Immune Response. Iranian Journal of Applied Animal Science. 2015; 5(2): 35-48. DOI: 10.22059/jap.2025.380092.623803
16. Rahimi-Moghaddam S. Ecological evaluation of cultivating medicinal plants in different rangelands of Lorestan Province. Environmental Sciences (1735-1324). 2023; 21(3): 347-56. DOI: 10.48308/envs.2023.1329
17. Hamilton AC. Medicinal plants, conservation and livelihoods. Biodiversity & Conservation. 2004; 13(8):1477-517. DOI: 10.1023/B: BIOC.0000021333.23413.42
18. Joudaki A, Zohourian Por Del M, Shakiba A, Dast Bozorgi A. Finding the potential of suitable areas for saffron cultivation in Lorestan province in climate change. Journal of Climate Research. 2023; 1401(52):89-108. DOI: 10.22077/jsr.2025.8818.1263
19. Fitzgerald M, Heinrich M, Booker A. Medicinal plant analysis: A historical and regional discussion of emergent complex techniques. Frontiers in pharmacology. 2020; 10: 1480-91. DOI: 10.3389/fphar.2019.01480
20. Manisha DR, Begam AM, Chahal KS, Ashok MA. Medicinal Plants and Traditional Uses and Modern Applications. Journal of Neonatal Surgery. 2025; 14(3): 43-57. DOI: 10.4236/ijcm.2015.69084
21. Wang W, Xu J, Fang H, Li Z, Li M. Advances and challenges in medicinal plant breeding. Plant Science. 2020; 298:110573-78. DOI: 10.1016/j.plantsci.2020.110573
22. Hassanpouraghdam MB, Ghorbani H, Esmaeilpour M, Alford MH, Strzemski M, Dresler S. Diversity and distribution patterns of endemic medicinal and aromatic plants of Iran: Implications for conservation and habitat management. International journal of environmental research and public health. 2022; 19(3):1552-66. DOI: 10.3390/ijerph19031552

perfumeries of Eastern Golestan province. Iranian Journal of Medicinal and Aromatic Plants Research. 2022; 38(2):332-44. DOI: 10.22092/ijmapr.2022.357299.3118

23. Sardoei AS. Iranian medicinal plants: from economically to ethnomedicine studies. Int J Adv Biol Biomed Res. 2022; 10(2):98-116. DOI: 10.22034/ijabbr.2022.540138.1369
24. Saadati R, Sattarian A, Daneshvar A, Amini E, Nasrollahi F. Study on supply and consumption of medicinal plants in